

The impact of the Ukraine war on Iran and Russia's relations¹

Elaheh Koolaee², Somaye Zangeneh³

Received: 2023/07/31

Accepted: 2023/11/12

Abstract

Russia's military attack on Ukraine has profound consequences not only for the Middle East, but also for the world. The political-security relations of the two countries have been affected by this war. Since the beginning of Russia's military attack on Ukraine, Tehran has accepted Moscow's logic for these operations and has shown its political support in the United Nations General Assembly but has been cautious in fully supporting this war. Iran's approach to the war in Ukraine is important in two ways. First, Iran's orientation regarding this war affects Tehran's relations with Moscow. Second, this orientation affects Iran's interests in the international system. The main question of this article is, "How was Iran's behavior regarding the war in Ukraine and what effect did it have on the relations between Tehran and Moscow?" The hypothesis of the authors is that "Iran's approach to the war in Ukraine has been cautious: it has not condemned Russia's attack on Ukraine, but it has not supported it, which is a policy aimed at preserving and continuing the relations between the two countries." This article examines the behavior of the Islamic Republic of Iran against the war in Ukraine and its effect on the country's relations with Russia. The authors' method in this research is qualitative with a descriptive-analytical approach.

Keywords: Ukraine, Russia, Geopolitics, International system, War, Cautious approach.

1. This article is a part of a research project that was carried out with the financial support of the Central Eurasian Studies Center of Tehran University.

2. Professor of regional studies, University of Tehran, Tehran, Iran (Corresponding Author).

ekolaee@ut.ac.ir

<https://orcid.org/0000-0001-9655-0995>

3. PhD in Regional Studies, Faculty of Law and Political Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.

s.zpolitical@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0002-8008-2194>

Doi: 10.48308/pijaj.2024.233313.1442

Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

تأثیر جنگ اوکراین بر روابط ایران و روسیه^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۵/۰۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۸/۲۱

الهه کولایی^۲

سمیه زنگنه^۳

چکیده

حمله نظامی روسیه به اوکراین پیامدهای عمیقی برای اروپا، جهان و خاورمیانه در برداشته است. روابط سیاسی-امنیتی ایران و روسیه هم از این جنگ تأثیر پذیرفته است. رویکرد ایران در برابر جنگ اوکراین بسیار مهم است و جهت‌گیری ایران در این جنگ بر روابط دو کشور تأثیر می‌گذارد. این موضوع بر جایگاه ایران در نظام بین‌الملل نیز تأثیرگذار است. پرسش اصلی نویسندگان این است که «رفتار ایران در قبال جنگ اوکراین چگونه بوده و چه تأثیری بر روابط آن با روسیه داشته است؟» فرضیه نویسندگان این است که «رویکرد ایران در مورد جنگ اوکراین محتاطانه بوده، از یک‌سو حمله روسیه به اوکراین را محکوم نکرده، از سوی دیگر از آن پشتیبانی هم نکرده است». نویسندگان در این نوشتار براساس نظریه واقع‌گرایی نوکلاسیک به بررسی رویکرد ایران در قبال جنگ اوکراین و تأثیر آن بر روابط ایران با روسیه می‌پردازند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که تهران جنگ اوکراین را عاملی برای توسعه روابط با مسکو یافته است. از دیدگاه ایران، محرک‌ها و ارکان اصلی روابط با روسیه پایدار است، زیرا روسیه یکی از مهمترین شریکان ژئوپلیتیکی ایران است. روش این پژوهش کیفی با رویکرد توصیفی-تحلیلی است.

واژگان کلیدی: اوکراین، روسیه، رویکرد محتاطانه، ژئوپلیتیک، جنگ، نظام بین‌الملل.

۱. این مقاله بخشی از یک طرح پژوهشی است که با حمایت مالی مرکز مطالعات اوراسیای مرکزی دانشگاه تهران انجام شده است.

۲. استاد مطالعات منطقه‌ای، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، جمهوری اسلامی ایران (نویسنده مسئول).

ekolace@ut.ac.ir

<https://orcid.org/0000-0001-9655-0995>

۳. دانش‌آموخته دکتری مطالعات منطقه‌ای، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، جمهوری اسلامی ایران.

s.zpolitical@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0002-8008-2194>

Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

مقدمه

روسیه در دهه‌های اخیر نقش اساسی در سیاست خارجی ایران از جمله در همکاری در سازمان‌های بین‌المللی، همکاری‌های منطقه‌ای و تامین انواع تسلیحات برای ایران داشته است. ایران با توجه به درگیری‌های مختلف با آمریکا و در شرایط غیرقابل پیش‌بینی خاورمیانه برای حفظ روابط دوستانه با روسیه تلاش کرده است. از هنگام فروپاشی شوروی و استقلال اوکراین، این کشور با شرایط ویژه‌ای روبه‌رو بوده که آن را به یک محور ژئوپلیتیکی در جغرافیای جدید جهان پس از جنگ سرد تبدیل کرده است. روسیه همواره نسبت به تحولات اوکراین بسیار حساس بوده است. ایالات متحد نیز روی اوکراین تمرکز کرده تا از پدیدارشدن دوباره روسیه به عنوان یک قدرت جهانی جلوگیری کند.

جهت‌گیری ایران در مورد جنگ اوکراین، بر روابط این کشور با مسکو و همچنین جایگاه و منافع آن در نظام بین‌الملل تأثیر می‌گذارد. هدف اصلی این پژوهش، مطالعه رویکرد ایران در برابر جنگ اوکراین و تأثیر آن بر روابط این کشور با روسیه است. پیش از این جنگ، مذاکرات هسته‌ای برای زنده کردن توافق هسته‌ای (برجام) مثبت به نظر می‌رسید. جنگ سرد جدید روسیه در برابر ائتلاف یورا آتلانتیکی، با توجه به پیامدهای آن بر موقعیت این کشور در نظم جهانی، در ایران مورد توجه قرار گرفت. این پژوهش از نظر روش کیفی و از نظر هدف کاربردی است. نویسندگان برای بررسی رویکرد ایران در مورد حمله نظامی روسیه به اوکراین، با مروری کوتاه بر روابط دو کشور پس از فروپاشی شوروی، تأثیر جنگ اوکراین بر روابط دو کشور را بررسی کرده‌اند. در این زمینه بر سخنان مقام‌های ایرانی تمرکز شده است. اگرچه در میان سیاست‌های ادعایی و واقعی ایران، مانند دیگر کشورها تفاوت‌هایی وجود دارد، اما سیاست رسمی تهران در این زمینه بسیار محتاطانه بوده است. فرضیه نویسندگان این است که بر اساس اولویت‌های سیاست خارجی ایران و رویارویی آن با آمریکا در جریان این جنگ و پس از آن، تغییری در روابط ایران و روسیه ایجاد نخواهد شد. روش این مطالعه کیفی با رویکرد توصیفی - تحلیلی است. برای گردآوری اطلاعات از منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی نیز استفاده شده است.

پیشینه پژوهش

در مورد عملیات نظامی روسیه در اوکراین در فوریه ۲۰۲۲ آثار علمی - پژوهشی زیادی منتشر شده است که در ادامه می‌آید:

سمعی اصفهانی و فرحمند (۱۴۰۱) در مقاله «جنگ روسیه - اوکراین و آینده نظم بین‌المللی» به این پرسش پاسخ می‌دهند که سناریوهای جنگ روسیه و اوکراین چه خواهد بود؟ و این جنگ چه پیامدهایی می‌تواند

برای آینده‌نظم بین‌الملل در پی داشته باشد؟ به باور آنان تأثیر این جنگ در سطح بین‌المللی، قطبی شدن بیش از پیش امنیت بین‌الملل و برجسته‌تر شدن عامل ژئوپلیتیک در سیاست بین‌الملل خواهد بود. شکوهی (۱۴۰۱) در مقاله «سوءبرداشت‌های پوتین و جنگ ۲۰۲۲ اوکراین» نوشته، پوتین دچار سه سوءبرداشت شد: در برآورد میزان قدرت خود و دشمن؛ در زمینه نیت‌های خصمانه دشمن و در زمینه واکنش طرف‌های دیگر. این سوءبرداشت‌ها در کنار اطلاعات نادرست و سوءمحاسبه‌ها و ترکیب آن‌ها با غرور و ترس، نقش مهمی در تصمیم پوتین برای جنگ داشته‌اند.

حافظ‌نیا (۱۴۰۱) در مقاله «سناریوهای آینده جهان در پرتو بحران اوکراین» می‌نویسد: بحران ژئوپلیتیکی اخیر اوکراین با تحول سیاسی داخلی و استقرار دولت غربگرا در کی‌یف و سپس پیوسته‌سازی شبه‌جزیره کریمه به روسیه توسط پوتین آغاز شد. این رخداد‌های ژئوپلیتیکی موجب شکل‌گیری احساس تهدید از سوی روسیه برای اوکراین در میان اوکراینی‌تبارها شد و آنها را به سمت رقیب ژئوپلیتیکی روسیه یعنی اروپا و آمریکا و ناتو متمایل ساخت. کلمنت (۲۰۲۲) در مقاله «مشارکت روسیه و ایران در جهان چندقطبی»، معتقد است تقویت مشارکت روسیه و ایران به همپوشانی منافع امنیتی بستگی دارد. تهران یک سیاست منطقه‌ای را دنبال کرده است که تا حد زیادی با منافع روسیه سازگاری دارد. سازهین (۲۰۲۲) در مقاله «مشارکت روسیه و ایران: مروری بر چشم‌انداز آینده»، می‌نویسد پس از حل و فصل پرونده هسته‌ای ایران و آغاز روند لغو تحریم‌ها، ایران به یک بازیگر اصلی در صحنه سیاسی جهانی و منطقه‌ای و یک نهاد حقوقی جدی بین‌المللی تبدیل شد.

کوژانف (۲۰۱۵) در مقاله «درک زنده‌شدن روابط روسیه و ایران»، میزان تماس کنونی مسکو با تهران را در تاریخ روسیه پسا شوروی بی‌سابقه دانسته است. به نظر او مقام‌های روسیه و ایران مصمم به ایجاد یک پایه محکم برای گفت و گوی دوجانبه هستند و تعهد آنها به تعمیق روابط تا حد زیادی توسط منافع ژئوپلیتیک روسیه تعیین می‌شود. آقا (۲۰۲۲) در مقاله «بحران اوکراین چگونه به استراتژی اوراسیای ایران سود می‌رساند؟» معتقد است گسستگی روابط غرب و روسیه بر سر بحران اوکراین، ممکن است فرصتی برای تقویت جایگاه ایران در اوراسیا باشد. صدری علی بابالو (۲۰۲۳) در مقاله «تأثیرات ژئوپلیتیکی جنگ روسیه و اوکراین بر ایران» می‌نویسد حمله روسیه به اوکراین پیامدهای بزرگ و مخربی برای ایران داشته است. این مقاله با بررسی امنیتی‌سازی و غیرامنیتی‌سازی، تأثیرهای این جنگ را بر سیاست خارجی ایران بررسی می‌کند.

محمودیان (۲۰۲۳) در مقاله «جنگ در اوکراین: نقطه عطف روابط روسیه و ایران»، استدلال می‌کند پیش از جنگ اوکراین، روسیه که یکی از معدود قدرت‌های بزرگ دوست ایران بود. به نظر نویسنده، مناقشه اوکراین روابط روسیه و ایران را از وضعیت «مشارکت نامتعادل» به «همکاری

متقابل» تبدیل کرده است. بررسی پیشینه ادبیات این موضوع نشان می‌دهد، مقاله‌های بسیاری که در این زمینه منتشر شده‌اند، به موضوع روابط ایران و روسیه در این زمینه پرداخته‌اند و همین موضوع نوآوری نویسندگان را شکل داده است.

چارچوب نظری

به نظر نویسندگان، واقع‌گرایی نوکلاسیک ظرفیت زیادی برای توضیح انگیزه‌ها، فرآیندهای تصمیم‌گیری و رفتاری سیاست خارجی روسیه دارد. پیش‌فرض واقع‌گرایی نوکلاسیک تضاد دائمی قدرت و عوامل امنیتی در جهان و ابهام گسترده است (Taliaferro, Lobell and Ripsman, 2009: 4). واقع‌گرایی نوکلاسیک به نسبت واقع‌گرایی کلاسیک و نوواقع‌گرایی برای تبیین سیاست خارجی روسیه ظرفیت بیشتری دارد. مفروض واقع‌گرایی نوکلاسیک منازعه‌پایدار عوامل قدرت و امنیت در جهان و بی‌اطمینانی فراگیر است. واقع‌گرایی نوکلاسیک جاه‌طلبی یک کشور را ناشی از سیاست خارجی و عوامل نسبی قدرت آن می‌داند. فشار سیستمی، ارتباط متغیرهای سطح واحد مانند ادراک تصمیم‌گیرندگان و ساختار دولت را دگرگون می‌کند (Taliaferro, Lobell, and Ripsman, 2009: 5). در دیدگاه واقع‌گرایان نوکلاسیک، قدرت مادی شاخص‌های سیاست خارجی یک کشور را تشکیل می‌دهد و سیاست خارجی بر پایه ادراک آنان از رابطه قدرت است (Rose, 1998: 148). واقع‌گراهای نوکلاسیک به جای این فرض که دولت‌ها در جستجوی امنیت هستند، به این فرض نظر دارند که دولت‌ها به دلیل بی‌اطمینانی ناشی از آناژنسی بین‌المللی، در پی کنترل و شکل‌دادن به محیط بین‌المللی خود هستند.

بر این اساس، دولت‌ها در پی افزایش نفوذ و گسترش توان عملیاتی خود هستند. بر پایه دیدگاه آن‌ها هر چه قدرت دولت افزایش یابد، برای نفوذ خارجی بیشتر تلاش می‌کند (Rose, 1998: 152). نوکلاسیک‌ها با نوواقع‌گراها در این مورد که سیاست خارجی کشورها در درجه نخست با نگاه به تهدیدها و فرصت‌های ایجادشده در نظام بین‌الملل شکل می‌گیرد، موافق هستند. به نظر آنان انگیزه بقا موجب تمرکز کشورها بر محرک‌های خارجی می‌شود. واقع‌گرایان نوکلاسیک به چهار محدودیت نوواقع‌گرایی توجه دارند:

۱. توانایی رهبران در درک درست محرک‌های سیستمی
۲. نبود شفافیت نظام بین‌المللی
۳. مشکل عقلانیت

۴. مشکل بسیج منابع داخلی (Taliaferro, Lobell, and Ripsman, 2016: 21).

کنش‌های روسیه در سیاست خارجی و سیاست بین‌الملل، پرسش‌های زیادی در مورد اساس اقدام این کشور و متغیرهای مؤثر آن ایجاد کرده

است. برای نمونه اسناد سیاسی و امنیتی روسیه بر اولویت «خارج نزدیک»^۴ (جمهوری‌های پیشین اتحاد شوروی) در سیاست خارجی - نظامی و امنیتی روسیه تأکید دارد. البته پاسخ به این پرسش که: چرا روسیه با گذشت ۳۰ سال از فروپاشی اتحاد شوروی، آمریکا و توسعه‌طلبی ناتو را تهدید امنیتی بزرگ خود برآورد می‌کند، نیازمند بررسی مؤلفه‌های ژئوپلیتیکی است (کولایی و عابدی، ۱۳۹۷، ۲۵-۱). عملکرد روسیه در سه دهه گذشته نشان می‌دهد مسکو در پی حفظ ژئوپلیتیک اتحاد شوروی بوده است. روسیه همراه با رویارویی سرسختانه با گسترش ناتو در قلمرو پیشین اتحاد شوروی، طرح‌های سیاسی - اقتصادی - امنیتی مانند سازمان همکاری شانگهای و اتحاد اقتصادی اوراسیایی را تشکیل می‌دهد (امیراحمدیان و حسینی، ۲۰۱۱: ۱۲۹). اوراسیاگرایی نه تنها برای روسیه، بلکه برای جمهوری‌های پیشین شوروی، مفهوم جغرافیای تاریخی روسی را دربردارد. از نظر آنان نواوراسیاگرایی، بیش از آنکه ملی‌گرایی قومی و فرهنگی باشد، ریشه در امنیت دارد. روسیه پوتین، سهم خود را از ژئوپلیتیک قدرت در جهان می‌خواهد و ایده قدرت بزرگ بودن خود را نه تنها در مناطق پیشین اتحاد شوروی، بلکه در مناطق دیگر هم مطرح می‌کند. رویکرد اصلی سیاست خارجی روسیه سیاسی - امنیتی و اصل مهم آن خودکفایی راهبردی برای گذار جهان از نظم یک‌جانبه‌گرایانه آمریکایی است. روسیه در شرایط جدید بین‌المللی اتحادها و نهادهای جدیدی می‌جوید که منافع ژئوپلیتیکی خود را حفظ کند. محورهای سیاست خارجی روسیه کنونی، دیدگاه امنیتی در مورد اقدام‌های یکجانبه آمریکا در جهان و نیز گسترش ناتو به شرق، گرایش به شرق و رقابت و تعامل راهبردی با چین و تسلط سیاسی - امنیتی - اقتصادی بر «خارج نزدیک» بوده است. در هر سه محور، مؤلفه‌های ژئوپلیتیکی آشکار به چشم می‌خورد. چارچوب نظری واقع‌گرایی نوکلاسیک می‌تواند به تحلیل تأثیر جنگ اوکراین بر روابط ایران و روسیه کمک کند. بنابراین می‌توان عملیاتی‌سازی متغیرها را به شرح زیر انجام داد:

۱. اهمیت استراتژیک: این جنگ ممکن است توجه این دو کشور به اهمیت استراتژیک منطقه‌ای و منافع مشترک را افزایش یا کاهش دهد.
۲. نوسان‌های اقتصادی: تحولات جنگ می‌تواند آثار قابل توجهی بر اقتصاد ایران و روسیه داشته باشد.
۳. تأثیرهای امنیتی: این جنگ ممکن است تأثیرهای بزرگی بر امنیت منطقه‌ای و بین‌المللی داشته باشد و ایران و روسیه را با چالش‌های امنیتی جدید روبه‌رو سازد.
۴. سیاست خارجی: سیاست خارجی ایران و روسیه در پاسخ به جنگ اوکراین می‌تواند نقش مهمی در روند روابط دوجانبه آنها داشته باشد. با استفاده از چارچوب نظری واقع‌گرایی نوکلاسیک، می‌توانیم براساس

۴. جمهوری‌های پیشین اتحاد شوروی

مصالح ملی و نظامی، تصمیم‌گیری‌های سیاسی ایران و روسیه در مورد حمایت یا تضاد در جنگ اوکراین را بررسی کنیم. مقام‌های ایرانی تلاش مسکو برای بهبود روابط با ایران را، فرصتی برای ایجاد مشارکت نزدیک با روسیه می‌دانند. انتظارات اولیه رهبران ایران در مورد حل سریع مسائل مربوط به برنامه هسته‌ای کشور و لغو سریع تحریم‌ها از میان رفته است. حمایت روسیه از تهران در مذاکرات هسته‌ای، نزدیکی دیدگاه‌ها و منافع روسیه و ایران در مسائل منطقه‌ای نیز قابل توجه است.

روابط ایران و روسیه پیش از جنگ اوکراین

روسیه یکی از مهمترین شریکان سیاست خارجی ایران در عرصه بین‌المللی و منطقه است. به دلیل سیاست خارجی استقلال‌محور ایران و اختلاف‌های ماهوی با غرب، به‌ویژه با آمریکا و در شرایط آشفته خاورمیانه، ایران کوشیده تنها دوست خود را در میان کشورهای قدرتمند جهان - روسیه - در یک رابطه سودمند حفظ کند (کولائی و عابدی، ۱۳۹۸: ۱۵۹). مهمترین عامل گسترش روابط دو کشور علاقه آنها به مقابله با نفوذ آمریکا، به‌ویژه در منطقه خزر بوده است. همین عامل موجب شد مواضع ایران و روسیه در سوریه از نظر تاکتیکی همپوشانی داشته باشد و اختلاف‌های دو کشور در مورد آینده سوریه و نیز خاورمیانه، به‌طور موقت کنار گذاشته شود. روسیه با وجود حمایت از بشار اسد، دیدگاه مثبتی نسبت به فرقه‌های سنی در دولت علوی سوریه ندارد. همچنین با وجود توافق با ایران برای مقابله با هژمونی آمریکا در منطقه، از هر فرصتی برای بهبود روابط با واشینگتن استقبال می‌کند. با وجود برخی منافع موازی و متفاوت ایران و روسیه در سطح‌های دوجانبه، منطقه‌ای و بین‌المللی، رابطه با روسیه یکی از مهمترین منابع سیاست خارجی ایران در همه این سطوح شده است.

دو دسته عوامل داخلی و خارجی از مانع‌های اصلی گسترش همکاری‌های دو کشور هستند. وابستگی اقتصادی ایران و روسیه به صادرات انرژی، وضعیت اقتصادی دو کشور و نیز تفاوت‌های فرهنگی و اجتماعی مانع گسترش روابط اقتصادی و سیاسی دو کشور بوده است. این تأثیر مستقیم و غیرمستقیم بوده است: از یک‌سو، روسیه با رهبری پوتین نشان داد که با وجود دشمنی، خواستار روابط صلح‌آمیز و سودمند با غرب، به‌ویژه ایالات متحد است. در حالی که حکومت ایران دشمنی با آمریکا را بی‌پایان می‌داند. بر این اساس، با وجود تلاش ایران و روسیه برای خنثی کردن عامل آمریکا در روابط دوجانبه خود، زمانی که منافع تهران و مسکو در موضوعی متفاوت مطرح می‌شود و موضوع غرب، بدبینی و بی‌اعتمادی تاریخی بر روابط دوجانبه سایه می‌افکند (Sazhin, 2022). در سطح اجتماعی، بدبینی عمیقی نسبت به هدف‌ها و برنامه‌های روسیه در گسترش روابط با ایران وجود دارد.

اهمیت روسیه برای ایران بیشتر در سطح نظام بین‌الملل و با هدف

کاهش فشار آمریکا بوده است. از سوی دیگر، ایران برای روسیه در سطح منطقه‌ای، به‌ویژه در خاورمیانه و آسیای مرکزی اهمیت داشته است. با همکاری دو کشور در سوریه، اهمیت دو کشور برای یکدیگر در سطح منطقه‌ای افزایش یافته است. ساختار نظام بین‌الملل همواره در روابط ایران و روسیه بسیار تأثیرگذار بوده است. در این زمینه چند نکته مهم وجود دارد: نخست، روابط روسیه با کشورهایی مانند ایران که از قدرت‌های منطقه‌ای هستند، می‌تواند علیه غرب به کار گرفته شود. دوم، روسیه به عنوان کشوری که توانایی نهادینه کردن قدرت خود در منطقه را دارد، می‌خواهد از آن برای قدرت جهانی خود استفاده کند. اتحادیه اقتصادی اوراسیایی^۵ و سازمان همکاری شانگهای^۶ نمونه‌هایی از این گرایش هستند. روسیه می‌کوشد به غرب نشان دهد حل مشکلات و بحران‌های جهانی، به‌ویژه در سطح منطقه، بدون دخالت این کشور امکان‌پذیر نیست. هدف حضور نظامی روسیه در جنگ داخلی سوریه، نشان‌دادن توانایی آن در این زمینه و مبارزه با خطر انتقال افراط‌گرایی به روسیه بوده است (Therme, 2022: 18).

در دوره‌هایی که روابط روسیه و آمریکا نزدیک‌تر شد، مانند دوره ریاست جمهوری مدودیف، روابط تهران و مسکو آشکارا کاهش یافت و تعهدهای روسیه انجام نشد. یکی از نمونه‌های آن تحویل‌ندادن سامانه‌های موشکی اس-۳۰۰ به ایران است. شواهد بسیار نشان می‌دهد تحول در روابط آمریکا و روسیه، پیامدهای بسیار جدی در روابط روسیه و ایران داشته است. نخبگان رسمی سیاسی ایران و روسیه، بر اساس اهداف و دیدگاه‌های مشترک در برخی مسائل وفاداری خود را به یکدیگر ابراز می‌کنند. اما عناصر بی‌اعتمادی در میان دو کشور وجود دارد. ایرانی‌ها نگران استفاده مسکو از تهران به عنوان ابزاری برای حل مشکلات خود با آمریکا هستند.

پس از فروپاشی اتحاد شوروی، روابط دو کشور همواره در نوسان بوده است. از سال ۲۰۱۵، همکاری دو کشور در سوریه و نیز روسیه در مذاکرات برجام، بهبود روابط ایران و روسیه را به همراه داشت. حوزه‌های تعامل ایران و روسیه یا مربوط به تعامل تاکتیکی و همکاری دو کشور در پاسخ به چالش‌ها و تهدیدهای کنونی است. یا به توسعه روابط، به‌ویژه طرح‌های بلندمدت در زمینه‌های اقتصادی، انرژی و نظامی مربوط می‌شود (Therme, 2022: 11).

تأثیر پوتین بر گسترش روابط روسیه با ایران

ولادیمیر پوتین نقش مهمی در گسترش روابط روسیه با ایران داشته است. روسیه پوتین روابط سیاسی و اقتصادی خود را با ایران، به‌ویژه در حوزه

5. Eurasian Economic Union (EEU)

6. Shanghai Cooperation Organization (SCO)

انرژی و همکاری نظامی تعمیق بخشیده است. نفوذ پوتین در پیشبرد منافع متقابل دو کشور، از جمله مخالفت مشترک آنها با مداخله غرب در خاورمیانه و جهان و مشارکت راهبردی آنها در درگیری سوریه، نقشی موثر داشته است. پوتین تأکید کرد مسکو باید میان رفتار نظامی خود در برابر چین، هند و ایران و رویکرد خود در خارج از کشور با مهارت و نوآوری عمل کند و با همکاری با نهادهای غربی تصویر بهتری از خود در جهان ایجاد کند (کولایی و عزیزی، ۱۳۹۹: ۲۲۲). پوتین پس از حمله‌های تروریستی ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ مفاد قرارداد گور-چرنومردین را رد و اعلام کرد که به ایران سلاح می‌فروشد و نیروگاه اتمی بوشهر را تکمیل می‌کند. سفر خاتمی رئیس‌جمهور وقت ایران به مسکو در سال ۲۰۰۱ آغاز دور جدیدی از توافقی‌های تهران-مسکو بود.

ایران پس از هند و چین سومین واردکننده تسلیحات از روسیه است. توسعه همکاری‌های نظامی با مسکو، ظرفیت‌های مناسبی را برای تامین نیازهای امنیتی تهران ایجاد کرده است. دسترسی به فناوری‌های نظامی روسیه و ساخت همزمان موشک توسط ایران، می‌تواند از افزایش تهدیدهای غرب علیه تهران به بهانه هسته‌ای شدن جلوگیری و به اعتبار منطقه‌ای ایران کمک کند. با آغاز جدید قراردادهای نظامی ایران و روسیه، در گام نخست، قراردادی ۸ میلیون دلاری میان روسیه و ایران بسته شد. در ۲ اکتبر ۲۰۰۱، روسیه و ایران قراردادی را برای فروش تسلیحات متعارف به ایران تا سقف ۱۲۲ میلیون دلار در سال امضا کردند. در مورد برنامه هسته‌ای ایران، اگرچه مسکو به اصول جلوگیری از اشاعه هسته‌ای پایبند بوده، اما رویکرد آمریکا در مورد ایران را نیز رد کرده است.

حمایت روسیه از تحریم‌ها علیه ایران

مسکو در انتخابات سال ۲۰۰۵ از انتخاب محمود احمدی‌نژاد به عنوان رئیس‌جمهور ایران استقبال کرد، اما پایان دوره ریاست جمهوری پوتین و استقرار دمتری مدودیف متمایل به غرب در مسکو بیشترین تأثیر را بر روابط با ایران داشت. او و اواما سیاست "بازشروع"^۷ را برای بهبود روابط میان دو کشور آغاز کردند. روابط ایران و روسیه در سال‌های ۲۰۰۹ تا ۲۰۱۰ در پی اعتراض‌های گسترده به نتایج انتخابات و پدید آمدن جنبش سبز تیره شد (Trenin, 2018: 23). با ابتکار دولت اواما برای «بازشروع» روابط دو کشور، همکاری مسکو با واشنگتن در مورد برنامه هسته‌ای ایران افزایش یافت. آثار این همکاری در تصویب قطعنامه ۱۷۳۷ علیه ایران در سال ۲۰۱۰ و پس از آن تحریم‌های روسیه علیه ایران آشکار شد.

مدودیف در ۲۲ سپتامبر ۲۰۱۰ فرمان اجرای قطعنامه شماره ۱۹۲۹ شورای امنیت را امضا کرد. با دستور مدودیف هرگونه روابط اقتصادی از جمله معامله با دولت و شهروندان ایران ممنوع شد. همچنین رفت و

7. reset policy

آمد شهروندان ایرانی مربوط با فعالیت هسته‌ای ایران به روسیه ممنوع شد. روسیه در سال‌های ۲۰۰۶ تا ۲۰۰۹ پس از تصویب قطعنامه‌های شورای حکام سازمان بین‌المللی انرژی هسته‌ای، به همه قطعنامه‌های شورای امنیت علیه ایران رأی مثبت داد (Kazhanov, 2015:6). روسیه در برابر امتیازهایی از آمریکا دریافت کرد مانند: تعلیق گسترش ناتو به شرق (به ویژه اوکراین و گرجستان)، تعلیق ایجاد منطقه سوم سپر دفاع ضد موشکی آمریکا در شرق اروپا، توافق امضای پیمان استارت-۱، توافق آمریکا با پیوستن روسیه به سازمان تجارت جهانی، از سرگیری برجام. بسیاری رفتار همکاری روسیه با آمریکا و دیگر قدرت‌های جهانی علیه توافق هسته‌ای ایران را، دلیل بی‌اعتمادی ایران به روسیه می‌دانند.

پوتین و توافق هسته‌ای ایران

پوتین در سال ۲۰۱۲ به عنوان رئیس جمهور به کرملین بازگشت و با اصلاح قانون اساسی روسیه توانست تا سال ۲۰۱۸ رئیس جمهور بماند. در جریان مذاکرات ایران با قدرت‌های جهانی، روسیه همواره توجه ویژه‌ای به اطمینان بخشیدن به اسرائیل در مورد برنامه هسته‌ای ایران و توافق گروه ۵+۱ داشت (Kasting and Fite, 2012). پیروزی حسن روحانی و گفتمان اعتدال در انتخابات ۲۰۱۳ ایران با وعده تنش‌زدایی در روابط با غرب و حل مسئله هسته‌ای ایران، توجه روسیه را به ایران افزایش داد. در نتیجه موضوع همکاری‌های منطقه‌ای دو کشور در کانون توجه قرار گرفت. رویکردهای مشترک دو کشور در مورد مسائلی مانند افغانستان، عراق و سوریه موجب شد سرگئی لاوروف در سپتامبر ۲۰۱۴ ایران را «متحد طبیعی» روسیه بخواند (Kozhanov, 2015: 9). گسترش «انقلاب‌های عربی»، نزدیکی ایران و روسیه را در رویارویی با دخالت آشکار آمریکا در روند دموکراتیک‌سازی غرب آسیا و شمال آفریقا برجسته‌تر کرد. روسیه به شدت با این روند مخالف بود (صیادی و سنایی، ۱۳۹۸: ۱۳۵-۱۱۵). ایران نیز رویکرد مشابهی در مورد این تحولات نشان داد.

تحولات در روسیه و ایران، از جمله بحران اوکراین و تحریم روسیه از سوی غرب و به نتیجه رسیدن مذاکرات هسته‌ای و از همه مهم‌تر ورود روسیه به صحنه عملیاتی جنگ سوریه، روابط بین تهران و مسکو را وارد مرحله جدیدی کرد. روابط دو کشور در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی و منطقه‌ای گسترش یافت. برای نخستین بار پس از دومین دیدار پوتین و رهبر ج.ا. ایران در تهران، رهبران دو کشور آمادگی خود برای توسعه روابط به سطح رابطه راهبردی در همه زمینه‌ها اعلام کردند. بنابراین از سال ۲۰۱۵ ایران به یک بازیگر ثابت در پاسخ به نگرانی‌های روسیه در خارج از کشور تبدیل شد. با این حال با وجود زمینه‌های مختلف همکاری دو کشور، رقابت جدی و غیرقابل انکاری با یکدیگر در موضوع‌هایی مانند

انرژی و انتقال آن دارند (عزیزی و حمیدفر، ۱۳۹۸: ۳۸۱-۳۸۹).

در اسناد سیاست خارجی روسیه از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۳ توجه به موقعیت منطقه‌ای ایران، با افزایش توجه روسیه به خاورمیانه مشخص می‌شود (کولایی و دیگران، ۱۴۰۱). پس از بحران سوریه که ایران و روسیه در کنار دمشق قرار گرفتند، رهبران دو کشور تصمیم گرفتند روابط دوجانبه منطقه‌ای و بین‌المللی را افزایش دهند. حمله‌های هوایی روسیه از ۱۲ سپتامبر ۲۰۱۵ در حمایت از بشار اسد، جنگ داخلی سوریه را وارد مرحله جدیدی کرد. ایران و گروه ۵+۱ به توافق جامع هسته‌ای (برجام) دست یافتند که چشم انداز بهبود روابط ایران با غرب را تغییر داد (Parker, 2019: 2). تحولی که نمی‌توان آن را برای رهبران کرملین خوشایند دانست.

اینکه پس از پیوسته‌سازی شبه‌جزیره کریمه به روسیه، این کشور زیر تحریم غرب قرار گرفت، بر تعمیق و توسعه روابط دو کشور افزوده است. در شرایط پرتحول پسا فروپاشی، ایران به عنوان ابزاری برای سیاست روسیه علیه ایالات متحد مورد استفاده قرار گرفته است (Kazhanov, 2015: 9). ایران در دهه ۲۰۲۰-۲۰۱۰ همزمان با دستیابی به توافق با آمریکا و اروپا در مورد برنامه هسته‌ای، منافع خود را در گسترش همکاری با روسیه دنبال کرد. در برابر تشدید فشارهای آمریکایی، ایران به گسترش روزافزون روابط با روسیه ادامه می‌دهد (ولی‌زاده و صالحی، ۱۳۹۸: ۳۰۰-۳۰۳).

تحریم‌های غرب علیه ایران و روسیه دلیل دیگری برای توجه دو کشور به گسترش روابط تجاری دوجانبه بوده است. ایران با جمعیت زیاد بازاری مناسب برای کالاها و خدمات روسی فراهم می‌کند. روسیه تلاش کرده همکاری نزدیک‌تر ایران و کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیایی را تشویق کند. ایران نیز این اتحادیه را فرصتی مناسب برای تبدیل شدن به یکی از مهمترین مسیرهای انتقال کالا و خدمات در میان کشورهای این اتحادیه و جنوب آسیا به‌ویژه هند دیده است. راه‌گذر شمال-جنوب فرصت خوبی برای ایران و روسیه و جمهوری آذربایجان ایجاد کرده تا در جهت همکاری بیشتر بر اساس منافع مشترک تلاش کنند (کولایی و نوروزی زرمهری، ۱۴۰۰: ۸۰۴). این راه‌گذر با تسهیل تجارت، می‌تواند با تشویق روابط سیاسی نزدیک‌تر به‌طور غیرمستقیم، مزایای غیراقتصادی هم داشته‌باشد که به این کشورها کمک کند تا با تروریسم و دیگر تهدیدهای امنیتی مشترک مقابله کنند. همکاری ایران با روسیه و جمهوری آذربایجان در تکمیل راه‌گذر شمال-جنوب موجب افزایش تحرک تجاری و اقتصادی منطقه و ارتقای امنیت ملی ایران می‌شود.

جهت‌گیری دولت ابراهیم رئیسی در ایران نیز در این مسیر بود. ولی روسیه نشان‌داده نمی‌خواهد سپر ایران در برابر آمریکا شود. در کرملین همواره اصل هزینه و فایده از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده است. عامل انرژی چالشی جدی در روابط روسیه و ایران است. هر دو کشور ذخایر بزرگ نفت و گاز دارند. با این حال در سال ۲۰۱۷، شرکت ملی نفت ایران

قراردادهایی را برای عملیات مشترک در میادین نفتی ایران با شرکت‌های روسی امضا کرد. ارزش این قراردادها از ۳۰ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۷ به ۵۰ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۸ افزایش یافت. این معاملات بخشی از استراتژی روسیه برای افزایش نقش آن در خاورمیانه و تضمین برتری روسیه در زمینه انرژی است (Ballesteros, 2022).

روسیه از محدودیت‌های ایران در حوزه نفت و گاز استفاده می‌کند و می‌توان آن را «بهره‌بردار» سیاست تحریمی آمریکا علیه ایران دانست. از سوی دیگر، تجارت با روسیه به یکی از مؤثرترین ابزارهای ایران برای کمک به کاهش تأثیر تحریم‌ها تبدیل شده‌است. در جریان سفر پوتین به تهران در نوامبر ۲۰۱۷، دو کشور برای بستن قراردادهای راهبردی انرژی و همچنین همکاری‌های پژوهشی توافق کردند. توسعه میادین گازی کیش و مناطق شمالی کشور، افزایش فشار میادین گازی جنوب، توسعه ۶ میدان نفتی، مبادله گاز و فرآورده‌های نفتی، تکمیل طرح‌های ال‌ان‌جی، ساختن میدان گازی پارس جنوبی و علمی و فناوری همکاری از مهمترین بندهای تفاهم‌نامه دو کشور بود (Iranian Ministry of Petroleum, 2022).

روابط ایران و روسیه مسیر جدیدی را در پیش گرفته‌است. اینک قراردادهایی به ارزش ۴ میلیارد دلار با شرکت‌های مختلف روسی بسته شده‌است. این قراردادها با هدف ایجاد سرمایه‌گذاری بسته‌شده و این روند در دولت سیزدهم جهش چشمگیری داشته‌است. مقام‌های ایرانی معتقدند که شرکت‌های انرژی روسیه همراه با شریکان چینی خود در موقعیت بهتری برای مدیریت این حوزه خواهند بود. ایران به یکی از شریکان مهم در سیاست خارجی روسیه تبدیل شده‌است. اما جایگاه ایران و روسیه در به‌دست آوردن منافع برابر نیست، ایران در شرایط انزوای بین‌المللی با روسیه همکاری می‌کند.

ایران و جنگ روسیه با اوکراین

واکنش رسمی ایران به تهاجم روسیه چه از سوی رسانه‌های دولتی و چه از سوی مقام‌های رسمی بیان‌کننده موضع محتاطانه آنها در برابر مسکو بوده‌است. رئیس‌جمهور ایران در این زمینه «حفظ یکپارچگی سرزمینی و حاکمیت ملی همه کشورها» را مهمترین اصل دانست. تهاجم روسیه به عنوان «عملیات نظامی ویژه» نامیده شد که به دلیل گسترش ناتو به سوی شرق با رهبری ایالات متحده انجام شد. از این دیدگاه، روسیه از امنیت خود در برابر توسعه‌طلبی غربی محافظت می‌کند. این روایت را رسانه‌های اصلی ایران (وابسته به دولت) و مقام‌های دولتی (از جمله رهبر، رئیس‌جمهور و وزیر امور خارجه) نقل کرده‌اند. آنها استدلال می‌کنند که حمله روسیه به اوکراین اقدامی ضروری برای مقاومت در برابر تهاجم غرب است، بنابراین غرب مقصر تشدید تنش فعلی است. آنها با دفاع از روسیه، آشکارا موضع تهاجمی منطقه‌ای ایران را که به «دفاع رودرو»

معروف است، توجیه می‌کنند.

رهبری در سخنرانی خود در مشهد گفت: «آمریکا در واقع جنگ او کرایین را آغاز کرد. او در جریان سفر به تهران در ژوئیه ۲۰۲۲ به پوتین گفته بود که اگر رئیس‌جمهور روسیه ابتکار عمل را به دست نمی‌گرفت، ناتو جنگ را آغاز می‌کرد» (Motamedi, 2023). ایشان در سخنان تلویزیونی خود بر اهمیت درک ریشه‌های بحران او کرایین تأکید کردند و گفتند: «ریشه بحران او کرایین سیاست‌های آمریکا و غرب است؛ اینها ریشه بحران است». از نظر تهران، تصویر قدرت نظامی آمریکا با خروج از افغانستان در سال ۲۰۲۱ شکسته شد. ابراهیم رئیسی در گفت‌وگوی تلفنی با پوتین بر ضرورت حفظ منافع ملت‌های منطقه در این بحران تأکید کرد (کیهان، ۱۴۰۱). او همچنین بر اهمیت توسعه پایدار همکاری‌های اقتصادی دو کشور به‌ویژه در زمینه انتقال انرژی تأکید کرد (فارس نیوز، ۱۴۰۱). رئیسی در تماس‌های دیگر به مقام روس گفت: ایران آماده داشتن نقش فعال در پایان دادن به جنگ در او کرایین است (فارس نیوز، ۱۴۰۱). مقام‌های ایرانی هرگونه دخالت در این جنگ را رد کرده و بر ادامه گسترش روابط دو کشور اصرار دارند.

حسین امیرعبداللهیان وزیر امور خارجه ایران در ژنو گفت: «برخلاف غرب که میلیاردها دلار سلاح به او کرایین داده، ایران هیچ سلاحی به هیچ طرفی برای جنگ نداده و از هیچ طرفی در این جنگ حمایت نمی‌کند» (فارس نیوز، ۱۴۰۱). او در گفت‌وگوی تلفنی با وزیر خارجه سوئیس با تأکید بر اینکه مخالف ادامه جنگ در او کرایین هستیم، گفت: «آماده ارائه هرگونه کمکی برای تسریع در حل بحران هستیم» (ایرنا، ۱۴۰۱). سعید خطیب‌زاده سخنگوی وزارت خارجه نیز گفت: «ایران برای حل سیاسی بحران، طرفین را به توقف درگیری‌ها و آتش‌بس فوری برای مذاکره دعوت می‌کند و ضرورت رعایت بین‌المللی را یادآوری می‌کند».

علی شمخانی، دبیر وقت شورای عالی امنیت ملی در دومین روز درگیری در او کرایین در توییتی نوشت: «هیچ چیز منفورتر از جنگ نیست، اما غرب به دنبال حمله به امنیت ملی کشورها با روش‌های مختلف در واقع مسئول مستقیم جنگ‌ها است» (دنیای اقتصاد، ۱۴۰۱). شمخانی در دیدار با همتای روس خود هم گفت: ایران از هرگونه ابتکار برای برقراری آتش‌بس و صلح بین روسیه و او کرایین از طریق گفتگو حمایت می‌کند و آماده ایفای نقش در پایان دادن به جنگ است (ایرنا، ۱۴۰۱). مقام‌های ایرانی سیاست آمریکا در او کرایین و نظامی‌گری آن را محکوم کردند. آنان از دو طرف درگیری خواستند از ابزارهای سیاسی برای حل مناقشه استفاده کنند.

امیرعبداللهیان در ۲۴ تیر ۱۴۰۱ در گفت‌وگوی تلفنی با دمتری کولبا وزیر خارجه او کرایین بر موضع ایران در برابر جنگ تأکید کرد. او سخنان مشاور امنیت ملی آمریکا در مورد ارسال پهپادهای ایرانی به روسیه برای

استفاده در جنگ با اوکراین را رد کرد. امیر عبداللهمیان به او گفت ایران به تلاش‌های خود برای پایان‌دادن به جنگ و حل بحران سیاسی در اوکراین ادامه می‌دهد (Government Islamic Republic of Iran, 2022). وی در ۳۱ اوت ۲۰۲۲ در مسکو و در کنفرانس مطبوعاتی مشترک با لاورف گفت: «پیام یکی از رهبران اروپایی و درخواست آنها در مورد اوکراین را به رئیسی رساندیم» (Tehran Times, 2022).

مقام‌های ایرانی حضور آمریکا در غرب آسیا را یکی از مهمترین عوامل ناآرامی در این منطقه می‌دانند، در جنگ اوکراین نیز همین رویکرد را مطرح کردند. ایران گسترش ناتو به شرق اروپا را عامل اصلی این جنگ می‌داند. از سوی دیگر، جنگ را راه حل هیچ بحرانی نمی‌داند. در واقع تصمیم‌گیرندگان ایرانی ضمن ادامه همکاری همه‌جانبه خود با روسیه در زمینه‌های مختلف، نگران گسترش این جنگ هستند و پیوسته بر راه‌های مسالمت‌آمیز برای پایان‌دادن به رویارویی نظامی روسیه و اوکراین تأکید دارند. رسانه‌های زیر کنترل دولت نیز در واکنش به حمله نظامی روسیه به اوکراین بسیار محتاطانه رفتار کردند. پس از محکومیت گزارش خبرگزاری تسنیم از سوی سفارت روسیه در تهران به عنوان «خبر ساختگی» مبنی بر استفاده از واژه «تهاجم» در توصیف عملیات روسیه در اوکراین، این گزارش از رسانه‌ها حذف و جایگزین آن شد.

سفارت روسیه از یک روزنامه اصلاح‌طلب ایرانی که روسیه را به دلیل تهدید به نابودی مذاکرات برجام محکوم کرده‌بود، انتقاد کرد (Ana-toly news agency, 2022). لئون جاگاریان سفیر وقت روسیه در تهران، در یک نشست مطبوعاتی در ۹ مارس از رسانه‌های ایرانی خواست که از اصطلاح‌های «جنگ» یا «تهاجم» در پوشش خبری خود استفاده نکنند. به این ترتیب در رسانه‌های دولتی ایران به جای حمله نظامی روسیه به اوکراین از عبارت «عملیات ویژه نظامی» استفاده‌شد. این رفتارها تأثیرهای منفی بر جامعه ایران داشته که بر اساس خاطره‌های تاریخی از سیاست‌های روسیه در ایران شکل گرفته‌است.

درک موضع تهران در برابر جنگ در اوکراین بدون توجه به ادراک ایران از تغییر نظام بین‌المللی، پیامدهای ژئوپلیتیکی رقابت‌های منطقه‌ای در خاورمیانه و اوراسیای مرکزی و ملاحظات مربوط با سیاست داخلی ایران ممکن نیست. مجموعه این عوامل موجب شده که ایران به طور موثر در کنار روسیه در آنچه رهبران ایران آن را نه تنها جنگی علیه اوکراین، بلکه علیه غرب می‌دانند، قرار گیرد. با این حال، دلیل اینکه دولت ایران همچنان مدعی «بی‌طرفی» است را می‌توان در نگرانی ایران از پیامدهای بحران اوکراین جستجو کرد (Azizi, 2022).

بهبادهای ایرانی شاهد در جنگ اوکراین

قبل از تهاجم روسیه به اوکراین، روسیه به عنوان حامی تجهیزات نظامی

ایران را تأمین می‌کرد. ارائه فناوری پهباد ایران به روسیه، که نقش مهمی در اوکراین داشته است، این پویایی را تغییر داده است - به طوری که مقامهای آمریکایی هشدار می‌دهند که مسکو و تهران اکنون در حال توسعه یک "همکاری دفاعی کامل" هستند. روسیه از سپتامبر ۲۰۲۲ شماری از پهبادهای ساخت ایران را در حمله‌های منظم در داخل اوکراین استفاده کرده است. ولودیمیر زلنسکی، رئیس‌جمهور اوکراین مدعی شده که روسیه به دنبال دستیابی به دست کم ۲۴۰۰ پهباد از ایران بوده است (Ge-ranmayeh and Grajewski, 2023).

در شهریور ۱۴۰۱ ادعای فروش پهبادهای ایرانی به روسیه ابتدا از سوی اوکراین و سپس کشورهای غربی مطرح شد. البته ایران و روسیه این ادعاها را رد کردند. تا بهمن ۱۴۰۱ سخنگوی وزارت خارجه در نشست‌های خبری خود و نماینده دائم ایران در سازمان ملل فروش پهباد به روسیه برای استفاده در جنگ با اوکراین را رد می‌کردند. امیرسعید ابروانی، نماینده ایران پس از نشست شورای امنیت در نیویورک در جمع خبرنگاران تأکید کرد: «ایران همواره گفته است که ادعاهای بی‌اساس انتقال پهباد برای استفاده در درگیری اوکراین را رد می‌کند». او در زمینه موضع ایران در مورد این جنگ نیز افزود: ما از تلاش‌های جاری برای یافتن راه حل برای این مناقشه حمایت می‌کنیم» (hamshahrionline.ir/x85fY).

روسیه نیز پس از نشست شورای امنیت ادعاهای مطرح‌شده از سوی غرب را رد کرد. دمتری پولیانسکی معاون نماینده روسیه در سازمان ملل تأکید کرد مسکو در جنگ با اوکراین فقط از پهبادهای ساخت داخل این کشور استفاده می‌کند (hamshahrionline.ir/x85fY, 2022).

روزنامه وال استریت به نقل از منابع آمریکایی نوشت: ارتش روسیه به‌طور گسترده هر روز از پهبادهای انتحاری ایرانی به‌ویژه شاهد ۱۳۶ در عملیات نظامی خود استفاده می‌کند، که می‌تواند قواعد بازی در جنگ اوکراین را تغییر دهد... پهبادهای ایرانی تهاجمی شاهد ۱۳۶ به شیوه موشک‌های کروز عمل می‌کنند. این نوع پهبادها تا رسیدن به هدف به‌وسیله کاربر عملیاتی هدایت می‌شوند، پس از آن ضربه نهایی را وارد می‌کنند. به همین دلیل و به دلیل آسیب‌های زیادی که به اهداف تعیین‌شده وارد می‌کنند، نام کامیکازه (انتحاری) برای آنها انتخاب شده است (mehrnews.com/xYyDg, 2023).

تأثیر جنگ اوکراین بر روابط ایران و روسیه

جنگ اوکراین بر روابط دوجانبه، منطقه‌ای و بین‌المللی روسیه و ایران تأثیر گذاشته است. این رویداد فرصت‌ها و تهدیدهایی برای ایران در برداشته است. فرصت‌ها عبارتند از: تشدید شکاف در میان قدرت‌های بزرگ و ایجاد فرصت برای ایران، بحران انرژی در اروپا، تأثیر آن بر مذاکرات هسته‌ای و علاقه کشورهای اروپایی به احیای برجام در پرتو بحران انرژی

و کاهش مداخله آمریکا در منطقه خاورمیانه. در شرایطی که ایران به دلیل چالش‌های موضوع هسته‌ای و برخی مسائل دیگر با آمریکا و کشورهای اروپایی روبه‌رو بوده و دولت نیز نگرش مثبتی نسبت به کشورهای غربی و گسترش روابط با آنها ندارد، رویکرد «نگاه به شرق» و به‌ویژه رابطه با روسیه در سیاست خارجی ایران اهمیت ویژه‌ای یافته‌است. اگرچه بر اساس تحولات تاریخ روابط روسیه با ایران رویکردی منفی به روابط با روسیه وجود دارد، اما در سطح سیاسی در سال‌های اخیر همکاری و نزدیکی با روسیه به گزینه‌ای جدی برای ایران تبدیل شده‌است. البته روابط ایران و روسیه در زمینه‌های مختلف قابل گسترش است.

با اینکه روابط مسکو و تهران پیشینه‌ای طولانی و پیچیده دارد، اما دو کشور در سوریه با اقدام نظامی روسیه در سال ۲۰۱۵ و جنگ در کنار شبه‌نظامیان مورد حمایت ایران برای حمایت از بشار اسد، نقاط مشترک بیشتری پیدا کردند. تهاجم روسیه به اوکراین و سپس تحریم‌ها و انزوای بین‌المللی جان تازه‌ای به این روابط و هدف مشترک آن‌ها برای تضعیف برتری آمریکا در مسایل جهانی داد. امیل آودالیانی مدیر مطالعات خاورمیانه در ژئوکس^۹ (گرجستان) می‌گوید: «جنگ در اوکراین نگرش روسیه به روابط خود با ایران را تغییر داد. پیش از سال ۲۰۲۲، روابط دوجانبه با دوگانگی مشخص می‌شد: مذاکرات زیاد اما محتوا کم. با این حال، با این جنگ، چرخش روسیه به آسیا کامل شده‌است. اکنون حمایت ایران در کرملین حیاتی است (Gramer and Mackinnon, 2022).

به این ترتیب، ایران به یکی از شریکان مهم سیاست خارجی روسیه تبدیل شده‌است. هرچند پیشینه رابطه دو کشور فراز و نشیب زیادی داشته و این روابط همچنان در نوسان است (کولائی، موسوی و عابدی، ۲۰۲۰: ۲۲۹). ایران بر اساس رویکرد «شرق‌گرایی»، نقش برجسته روسیه در اوراسیا را که می‌خواهد بخشی از آن باشد، به رسمیت می‌شناسد. مسکو هم از ایران برای پیشبرد راهبردهای خود بهره‌برداری می‌کند. نمونه آن هنگامی بود که روسیه کوشید مذاکرات ایران را با احیای برجام پیوند دهد. لاوروف، وزیر خارجه روسیه، در مارس ۲۰۲۲ از ایالات متحد خواست تضمین کند برجام شامل ضمانت‌هایی برای معافیت تجارت روسیه و ایران از تحریم‌ها می‌شود (Hafezi & Pamuk & Lewis, 2022). این خواسته در شرایطی که انتظار می‌رفت نتیجه مثبتی حاصل شود، مذاکرات برجام را به بن بست کشاند. در واقع روسیه کوشید از برجام برای کاهش تحریم‌های غرب علیه مسکو استفاده کند.

با این رویکرد، روسیه ممکن است از ایران برای دور زدن تحریم‌های غرب و صادرات دوباره کالاهای تحریم‌شده به عنوان ابزاری برای بهره‌برداری از منافع اقتصادی برجام استفاده کند. امیرعبداللهمان وزیر خارجه ایران روز ۱۵ مارس به مسکو سفر کرد و اعلام کرد مذاکرات

برجام مربوط به جنگ اوکراین نخواهد بود، اما لاورف مدعی شد که روسیه تضمین‌هایی از آمریکا برای خروج از موضع بازدارندگی در برجام دریافت کرده است (Hussain, 2022). البته، جنگ در اوکراین به ایران کمک می‌کند تا جایگاه خود را برای رهبران روسیه بهبود بخشد. با این حال، روزنامه گاردین در ۱۰ نوامبر ۲۰۲۲ از استفاده روسیه از پهپادهای ساخت ایران در جنگ با اوکراین خبر داد (گاردین، ۲۰۲۲). گاردین نوشت: منابع غربی به سی‌ان‌ان گفته‌اند که ایران ۴۵۰ پهپاد به روسیه تحویل داده‌است و قرار است به روسیه نیز بفرستد.

اما شمخانی، دبیر شورای امنیت ملی ایران، در سفر نیکلای پاتروشف، دبیر شورای امنیت روسیه به تهران در ۹ نوامبر، بار دیگر بر ضرورت گفتگو برای پایان دادن به جنگ تأکید کرد (Tabnak, 2022) کنعانی سخنگوی وزارت امور خارجه ایران تأکید کرد که ایران هیچ‌گونه تجهیزات نظامی برای استفاده در جنگ اوکراین ارائه نکرده است (ایرنا، ۱۴۰۱). همشهری آنلاین هم به نقل از الجزیره نوشت دیمتری پسکوف، سخنگوی کرملین، خرید پهپاد از ایران را تکذیب کرده است (همشهری، ۲۰۲۲). پولیانسکی معاون نماینده روسیه در سازمان ملل نیز گفت: «روسیه در جنگ اوکراین تنها از پهپادهای داخلی استفاده می‌کند. میخائیل اولیانف، نماینده روسیه در سازمان‌های بین‌المللی در وین، در توییتی ادعای استفاده از پهپادهای ایرانی در جنگ اوکراین را بهانه‌ای ناشیانه برای توقف مذاکرات وین در مورد برجام خواند (همشهری، ۲۰۲۲).

اتحادیه اروپا گزینه ایران را برای تنوع بخشیدن به واردات انرژی خود از نظر دور نکرده است. در چنین شرایطی روسیه برای محدودیت‌های نفت و گاز اروپا ممکن است به ایران امتیاز بدهد. از سوی دیگر، ایران می‌تواند از روسیه امتیازهایی بگیرد که با منافع آن در تضاد است، مانند همکاری امنیتی مسکو با اسرائیل در سوریه. با احیای برجام، ممکن است فرصتی برای تقویت اتحادیه‌های راهبردی و نظامی ایران در خاورمیانه از راه روابط اقتصادی بیشتر میان متحدان ایران فراهم شود. از آنجا که ایالات متحد و اتحادیه اروپا در حال تلاش برای انتخاب گزینه‌های مناسب برای فشار بر روسیه هستند، جنگ در اوکراین می‌تواند برای تهران در تعدیل راهبرد در حال تحول آن در منطقه اوراسیا تعیین‌کننده باشد. اینک روسیه و ایران همکاری اقتصادی و امنیتی خود را به گونه‌ای پیش می‌برند که تا چند سال پیش غیرقابل تصور بود. این روابط با تلاش مسکو برای تامین تجهیزات نظامی از تهران و تلاش دو کشور برای نجات اقتصادهای زیر تحریم خود، عمیق‌تر شده است.

آینده روابط روسیه و ایران در مسیر سیاسی نیز نامشخص است. تهران در حال حاضر بهای بسیاری برای نزدیکی با روسیه می‌پردازد، در حالی که سود این رویکرد هنوز مشخص نیست. ایران در عمل به دشمن اوکراین تبدیل شده است و اوکراین نیز علیه تهران لابی می‌کند. کی‌یف

با بهره‌گیری از همدلی بخش قابل توجهی از جامعه بین‌الملل، در جهت جذب شریکان خود علیه ایران گام‌های بیش‌تری برمی‌دارد. افزایش همکاری‌های نظامی-فنی با روسیه نیز به‌طور قابل توجه رویارویی ایران و اسرائیل را تشدید و موجب نگرانی بیشتر آمریکاییان شده است. همکاری با روسیه فهرست دلایل افزایش فشار تحریم‌ها بر تهران را افزایش داده و زیرساخت‌های نظامی ایران (علاوه بر تأسیسات هسته‌ای و تأسیسات تولید و ذخیره‌سازی موشک‌ها) را به هدفی برای حمله تبدیل کرده است. حملهٔ پهپادی ژانویه ۲۰۲۳ به تأسیسات نظامی در اصفهان، نشانه چنین تحولی بود. با توجه به این شرایط داخلی، آمادگی ایران برای پرداخت هزینه برای روابط بهتر با روسیه می‌تواند به تدریج کم شود. در بررسی فرصت‌ها و چالش‌ها، دشوار می‌توان نتیجه گرفت که روابط دو کشور پایدار خواهد بود. البته در بلندمدت مشخص نیست که ایران مایل به پرداخت هزینه‌های سیاسی بین‌المللی حمایت از روسیه باشد. به این ترتیب، با وجود بهبود کلی روابط مسکو و تهران و تغییرهای مثبت در همکاری‌های تجاری و اقتصادی دوجانبه و منطقه‌ای، روابط کنونی از تشکیل یک محور اتحاد فاصله دارد.

نتیجه

منافع امنیتی کشور باید با استفاده از ابزارهای سیاسی-اقتصادی و مجموعه‌ای از راهبردهای همکاری و تقابل با در نظر گرفتن اولویت‌های ژئوپلیتیکی تأمین شود. واقع‌گرایان نوکلاسیک معتقدند برای درک چگونگی تفسیر دولت‌ها از محیط خارجی و واکنش به آن، باید تحلیل کرد که چگونه فشار سیستم بر متغیرهای مداخله‌گر واحد مانند ادراک تصمیم‌گیرندگان و ساختار داخلی تأثیر می‌گذارد. برخی از دولت‌ها در شناخت وضعیت خود مشکل دارند و می‌خواهند مطمئن شوند که آیا امنیت زیادی وجود دارد یا در این زمینه کمبود دارند.

روسیه در شرایط تهدید ناتو در نزدیکی مرزهای خود در اوکراین، امنیت خود را در خطر دید و با حمله نظامی به اوکراین، با عامل تهدیدکنندهٔ امنیت خود یعنی ناتو رویارو شد. حملهٔ نظامی گسترده روسیه به اوکراین پیامدهای عمیق و گسترده‌ای برای جهان داشته است. این تأثیر در روابط روسیه و ایران به‌ویژه در روابط سیاسی-امنیتی دو کشور آشکار است. از زمان آغاز حملهٔ نظامی روسیه به اوکراین، تهران منطق این حمله را پذیرفته و در مجمع عمومی سازمان ملل حمایت سیاسی خود را نشان داده، اما در مورد حمایت کامل از جنگ احتیاط کرده است. با بررسی تأثیر جنگ اوکراین بر روابط ایران و روسیه، می‌توان گفت حملهٔ روسیه به اوکراین محرکی موثر در روابط دو کشور بوده است.

رهبران هر دو کشور، غرب و به‌ویژه گسترش ناتو به سوی شرق را عامل ناامنی می‌دانند و هر دو موضع مشترک ضدغربی و به‌ویژه

ضد آمریکایی دارند. ولی رویکرد ایران در مورد جنگ اوکراین محتاطانه بوده، نه به طور رسمی حمله روسیه به اوکراین را محکوم کرده و نه از آن حمایت کرده است. این سیاست هدف حفظ و تداوم روابط دو کشور را دنبال می کند. تهران جنگ اوکراین را عاملی برای بهبود و توسعه روابط با مسکو یافته است. ولی سرشت این روابط به طور اساسی تغییر نمی کند. از دیدگاه ایران، محرک ها و ارکان اصلی روابط با روسیه پایدار است. به هر حال روسیه همچنان یکی از مهمترین شریکان ژئوپلیتیکی ایران است.

منابع

- امیراحمدیان، بهرام و حسینی، میرعبدالله (۱۳۹۰)، مطالعه جایگاه ژئواکونومیک سازمان همکاری شانگهای در جهان. مجله ژئوپلیتیک. سال ۷. شماره ۳، صص. ۱۰۱-۱۳۵
- امیرعبدالهیان، حسین: ما از هیچ طرفی در طرفهای متخاصم حمایت نمی کنیم. (۱۴۰۱)، فارس نیوز. ۲۸ فوریه ۲۰۲۳، در: <http://fna.ir/1uqheg>.
- رئیسی، ابراهیم: مخالف جنگ و سیاست های توسعه طلبانه ناتو هستیم. (۱۳۹۱)، کیهان، ۱۸ اردیبهشت در: <https://kayhan.ir/fa/news/241116>
- رئیسی، ابراهیم: ایران آماده ایفای نقش فعال در پایان جنگ در اوکراین است. (۱۴۰۱)، فارس نیوز. ۲۰ دی ماه در: <http://fna.ir/1tm7i8>.
- پهبادهای ایرانی قواعد بازی در جنگ اوکراین را تغییر داده اند. (۱۴۰۲)، خبرگزاری مهر در: mehrnews.com/xYyDg.
- تصاویر | جنجال بر سر پهباد ایرانی؛ از جنگ روسیه-اوکراین تا مذاکرات هسته ای | همه چیز درباره شاهد ۱۳۶ | روایت رسانه ها؛ ارزان و خطرناک!. (۱۴۰۱)، همشهری آنلاین. در: hamshahrionline.ir/x85fY.
- حافظ نیا، محمدرضا (۱۴۰۱)، «سناریوهای آینده جهان در پرتو بحران اوکراین». مجله ژئوپلیتیک، دوره ۱۸، شماره ۱، ۱ تا ۱.
- زنگنه، سمیه (۱۴۰۱)، «رویکرد و سبک مدیریت روسیه در فرآیند همگرایی آسیای مرکزی و تأثیر آن بر پیوستن ایران به اتحادیه اقتصادی اوراسیا». رساله دکتری تخصصی. دانشگاه تهران.
- سمیعی اصفهانی، علیرضا و فرحمنند، سارا. (۱۴۰۱)، «جنگ روسیه _ اوکراین و آینده نظم بین المللی». فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز. شماره ۲۸ (۱۱۸)، صص. ۸۷-۱۱۳.
- شکوهی، سعید (۱۴۰۱)، «سوءبرداشت های پوتین و جنگ ۲۰۲۲ اوکراین». مطالعات اوراسیای مرکزی. سال پانزدهم. پاییز و زمستان. شماره ۲ (پیاپی ۳۱)، صص. ۲۶۵ - ۲۸۸. doi: 10.22059/jcep.2023.349531.450103
- صیادی، هادی، سنایی، اردشیر (۱۳۹۸)، «جایگاه نگاه به گفتمان شرق در تغییر رویکرد سیاست خارجی ایران با تأکید بر ژنوم ژئوپلیتیک روسیه». مطالعات اوراسیای مرکزی. دوره ۱۲. شماره ۱. صص. ۱۱۵-۱۳۵.

- .doi: 10.22059/jcep.2019.252470.449751
- عزیزى، حمیدرضا، حمیدفر، حمیدرضا (۱۳۹۸)، «انگیزه‌های همکاری امنیتی ایران و روسیه در آسیای مرکزی»، مطالعات اوراسیای مرکزی دوره ۱۲، شماره ۲، صص: ۳۸۱-۳۸۹. doi: 10.22059/jcep.2019.286061.449857
 - کولایى، الهه و دیگران (۱۴۰۱)، سندهای راهبردی فدراسیون روسیه، گردآوری و ترجمه. (تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی).
 - کولایى، الهه، عابدی، عقیقه (۱۳۹۷)، ایران در ادراک رهبران روسیه. (تهران: جهاد دانشگاهی تهران).
 - کولایى، الهه، عزیزى، حمیدرضا (۱۳۹۸)، زمینه‌ها، عامل‌ها و پیامدهای تحول در سیاست خاورمیانه‌ای روسیه. (تهران: دانشگاه تهران).
 - کولایى، الهه، نوروزى زرمهرى، عابد (۱۴۰۰)، «همکاری سه جانبه ایران، آذربایجان و روسیه در کریدور شمال - جنوب و امنیت ملی ایران»، فصلنامه سیاست، دوره ۵۱، شماره ۳، صص: ۸۱۱-۷۸۹. doi: 10.22059/jcep.2021.318617.1007743
 - ولّی‌زاده، اکبر، صالحی، محمدرضا (۱۳۹۸)، «عوامل مؤثر بر همکاری امنیتی ایران و روسیه در آسیای مرکزی»، مطالعات اوراسیای مرکزی دوره ۱۳، شماره ۱۳، صص: ۲۹۹-۳۲۳. doi: 10.22059/jcep.2020.295455.449888
 - Agha, Hussain. (2022), "How the Ukraine Crisis Benefits Iran's Eurasia Strategy. Carnegie Endowment for International Peace". July 17, at: <https://carnegieendowment.org/sada/87457>.
 - Alibabalu, Sayyad Sadri(2023), The geopolitical impacts of the Russo-Ukrainian war on Iran, KRAKOWSKIE STUDIA MIĘDZYKRAKOWSKIE KRAKOW INTERNATIONAL STUDIES, <https://doi.org/10.48269/2451-0610-ksm-2023-1-002>.
 -
 - Azizi, Hamidreza. (2022), "The Ukraine War: The View from Iran." The Cairo Review of Global Affairs. <https://www.the-cairoreview.com/essays/the-ukraine-war-the-view-from-iran/>
 - A \$40 memorandum of understanding was signed between Iran's National Oil Company and Russia's Gazprom. (2022), Iranian Ministry of Petroleum. July 20, at: <https://www.mop.ir/fa-IR/Portal/5611/news/view/15872/2000002395/Staging/>.
 - Clement, Therme.(2022), The Russian-Iran Partnership in a Multipolar World, The French Institute of International Relations (Ifri),18, at: <https://www.ifri.org/en/publications/etudes-de-lifri/russieneireports/russian-iran-partnership-multipolar-world>.
 - Dmitri Trenin. (2018), "What Drives Russia's Policy in the

Middle East?”, European Union Institute for Security Studies, 23, at: https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISS-Files/CP_146.pdf.

- Drone analysis in Ukraine suggests Iran has supplied Russia since war began, (2022), Guardian. November 10, at: <https://www.theguardian.com/world/2022/nov/10/iranian-made-drones-supplied-to-russia-after-february-invasion-says-ukraine>.
- FM: Iran to continue efforts to end war in Ukraine.(2022), Government Islamic Republic of Iran. July 10, at: <https://iran.gov.ir/detail/391499>.
- Gideon Rose.(1998), “Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy”, *World Politics* 51, no. 1. 148 .doi: <https://doi.org/10.1017/S0043887100007814.3>.
- Geranmayeh, Ellie and Nicole Grajewski (2023), Alone Together: How the war in Ukraine shapes the Russian-Iranian relationship, The European Council on Foreign Relations, Available at: https://ecfr.eu/publication/alone-together-how-the-war-in-ukraine-shapes-the-russian-iranian-relationship/#_ftnref8.
- Gramer, Robbie and Amy Mackinnon, (2022), Iran and Russia Are Closer Than Ever Before, Available at: <https://foreign-policy.com/2023/01/05/iran-russia-drones-ukraine-war-military-cooperation/>. Accessed on: 3/3/2024.
- <https://www.hamshahrionline.ir/news/713212>
- <https://www.hamshahrionline.ir/news/713640>
- Hafezi, Parisa and Humeyra Pamuk and Simon Lewis(2022), “Russia Says It Has Written Guarantees on Iran Nuclear Deal”, *Reuters*, June 13, at: <https://www.reuters.com/world/middle-east/russia-says-it-has-written-guarantees-iran-nuclear-deal-2022-03-15/>.
- IRAN is Ready to help the end of Ukraine war, (2022), IRNA. October 9, at: <https://www.irna.ir/news/84937427>
- Iran Opposes to the Continuation of War in Ukraine.(2023), IRNA. March 23, at: <https://irna.ir/xjM3BW>.
- Iran’s position towards the crisis. (2022), donya-e-eqtasad. February 25, at: <https://donya-e-eqtasad.com>.
- Jeffrey Taliaferro, Steven Lobell and Norrin Ripsman. (2009), *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, (Cambridge University Press, 2009).
- John W. Parker.(2019), *Persian Dreams; Moscow and Tehran*

- since the fall of the Shah, (USA: Potomac Books).
- Koolae, Elaheh, and Hamed Mousavi & Afifeh Abedi(2020), "Fluctuations in Iran Russia Relations During the Past Four Decades", Iran and the Caucasus, *Brill Journal*, pp.232_216. DOI: <https://doi.org/10.1163/1573384X-20200206>.
 - Motamedi ,Maziar.(2023), "Iran's Khamenei says US wants to keep Ukraine war going" .at: <https://www.aljazeera.com/news/2023/3/21/irans-khamenei-says-us-wants-to-keep-ukraine-war>).
 - Mahmoudian, Arman. (2023), The War in Ukraine: The Turning Point of Russia-Iran Relations. In: Farhadi, A., Grzegorzewski, M., Masys, A.J. (eds) The Great Power Competition Volume 5. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-40451-1_7.
 - Nikolay, Kozhanov (2015), "Understanding the Revitalization of Russian-Iranian Relations". Carnegie Moscow Center, at: https://carnegieendowment.org/files/CP_Kozhanov_web_Eng.pdf.
 - Nori Kasting and Brandon Fite.(2012), "U.S. and Iranian Strategic Competition, the Impact of China and Russia". *CSIS*. at: www.csis.org/analysis/us-and-iranian-strategic.
 - Solution to Ukraine war is dialogue.(2022), Tehran Times. February 25, at: <https://www.tehrantimes.com/news/470493/Solution-to-Ukraine-war-is-dialogue>.
 - Rose, Gideon. (1998), Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy, *World Politics*, Vol. 51, No. 1, pp. 144-172. <https://www.tabnak.ir/fa/news/1149567/>.
 - The Russian ambassador in Tehran thanked the position of Iranian authorities in the war in Ukraine. (2022), Anatoly news agency. June 9, at:<https://www.aa.com.tr/fa>.
 - The Russian ambassador in Tehran thanked the position of Iranian authorities in the war in Ukraine. (2022), Anatoly news agency. June9, at: <https://www.aa.com.tr/fa>
 - Therme, Clement .(2022), "The Russian-Iran Partnership in a Multipolar World", *The French Institute of International Relations (Ifri)*, pp. 1_30.
 - Ukraine conflict and media battle. (2022), IRNA, May 7, at: <https://irna.ir/xjHZM5>.